

UNDER STRECKET SEDAN 1918

Därför håller Strindberg oss ännu i sitt grepp

Ofiltrerad Med tanke på hur länge han har varit död är det slående hur starka känslor – av både kärlek och hat – som August Strindberg än idag väcker. Författaren Sven Delblanc är en av dem som kommit närmast en förklaring av nationalskaldens förmåga att ständigt tränga sig på.

Lena Einhorn tilldelades Delblancpriset 2019 vid en ceremoni i Trosalands kyrka den 25 maj.
Foto: Jessica Gow/TT

”Jag var knappt läskunnig när jag första gången stavade igenom en bok av Strindberg, jag minns inte ens vilken. Minns bara en häftig känslans expansion. Bra böcker behöver man inte ’begripa.’” Så skriver författaren Sven Delblanc i en av sina tidiga essäer om August Strindberg, ”Strindberg – en framtida”, publicerad i Dagens Nyheter i juli 1967.

Ja, Delblanc upptäckte Strindberg tidigt, och maestron skulle följa honom genom hela hans liv, även om tillgivenheten stundtals sviktade. Till sist skulle Sven Delblanc komma att skriva mer om August Strindberg än om någon annan person.

Kanske kan man alltså betrakta Sven Delblanc som ett praktexempel på den så kallade ”Strindbergsidentifikationen”, inte helt ovanlig bland manliga författare. För det är ju den inverkan han har, Strindberg. En gång på allvar exponerad, kan man aldrig riktigt skaka av sig honom, oavsett vilka emotioner han framkallar. Ja, han väcker ibland helt orimligt starka känslor, med tanke på hur länge han varit död.

Så sent som sjuttio år efter hans död ägnade sig till exempel Evert Sprinchorn åt att bevisa att Strindberg aldrig var psykotisk, utan bara ägnade sig åt självsuggestion, medan Johan Cullberg tio år senare la ner lika stora ansträngningar på att visa att Sprinchorn hade fel, och att Strindberg verkligen var galen, eller vad en psykiatriker nu skulle kalla det. Och nästan sjuttio år efter Strindbergsfejden valde Olof Lagercrantz att ta Strindbergs sida gentemot Oscar Levertin, en av hans vedersakare under denna fejd, vilket ytterligare trettio år senare fick Nathan Shachar att med harm hävda att Lagercrantz hade fel.

Och då ska vi inte tala om vilka känslor Strindbergs kvinnoosyn fortfarande kan väcka.

Den rimligaste förklaringen jag kan komma på till Strindbergs fortsatta förmåga att skapa affekt är att det egentligen inte handlar om honom. Det handlar om mottagaren. En del människor tycks helt enkelt fungera som ett slags lackmuspapper. De mäter något. Något som ligger mycket närmare en själv än August Strindberg gör.

Han väcker den björn som sover, och låter den ryta. Han fungerar som en populistisk agitator som väcker förbjudna, eller djupt förborgade, känslor och ger dem fritt utlopp.

Åtminstone hos en del.

Förmodligen var det så hos Delblanc. För det fanns otvetydiga skäl till hans identifikation och fascination. Delblanc var själv uppvuxen i ett våldsamt hem, han hatade sin far, och liksom Strindberg ägnade han sig, som skydd, stundtals åt ett slags dissociativa, mystiska extaser. Det är därför inte konstigt att han kom att ägna sig framför allt åt Strindbergs senare produktion, den ofta mystiska litteratur som tillkom efter idolens stora livskris. Ändå är just Delblanc ingen fjäskande apostel som ser

på sin frälsare genom rosenskimrande glasögon. Han är ingen svassande adept som tolkar Strindbergs texter efter egna behov. Tvärtom. Han ser på idolen med distans, ibland med ironi, ja rentav med irritation.

Han försöker inte bortförklara det osympatiska eller ibland korkade hos Strindberg. Han försöker inte, som Olof Lagercrantz, hävda att Strindberg låtsades sin mysticism, som ett slags litteraturstimulerande rollspel. Han försöker inte, som Frans G Bengtsson, hävda att Strindberg bara ville spexa med sin samtid.

Det går inte att bortförklara Strindberg, säger Delblanc. Han menar vad han säger. Han talar allvar.

Men det betyder inte, påpekar han, att Strindberg alltid vet vad han talar om. Eftersom han saknar både självironi och självdistans kan man inte alltid lita på hans omdöme eller insikter. Inte ens när det gäller den religiösa omvändelsen. ”Diktaren tålde inga andra gudar jämte sig”, skriver Delblanc. Och han tillägger att Strindbergs vision av ett universum är ett ”skapat av en Gud med drag av konstnären själv”

Det är ord och inga visor.

Strindberg älskade sin gud eftersom gud bar drag av honom själv.

Nej, Sven Delblanc var ingen svassande lärjunge.

Ändå fastnade han i Strindbergs garn.

Ändå gjorde jag det.

Ja, även jag är en som aldrig lyckats ta mig loss. Jag har under de senaste trettio åren genomfört eller lett tre projekt om Strindberg – en tevedokumentär, en antologi och en roman. Och i det sammanhanget läste jag också samtliga Sven Delblancs texter om den yvige nationalskalden, till detta hjälpt av Lars Ahlboms och Björn Meidals eminenta sammanställning.

Men varför, kan man undra, fastnade då jag?

Ja inte var det i mitt fall Strindbergs religiösa grubblerier och vidskepelser som lockade. Inte var det hans mystiska upplevelser. Givetvis var det heller inte hans kvinnoosyn, eller hans patologiska narcissism. Och inte var det hans skoningslösa hämnd mot både sina vedersakare och sina välgörare.

Det var något annat. Något helt annat.

Det var att han transporterade mig till en annan tidsålder. Att han med sina raka beskrivningar av möten, miljöer och självstillstånd placerade mig i en tidskapsel som vips förpassade mig till 1870-talets skärgårdsmiljöer, och 1880-talets franska landsbygd och 1890-talets Berlin. Men framför allt var det att han tog mig till min egen stad i en annan tid. Känslan låg i länge. När jag vandrade på Stockholms gator, såg jag i årtal dessa genom Augusts ögon. När jag tog skärgårdsbåten från Strandkajen så kunde jag för min inre blick se hur ångan pyste ut ur

”Problemet med Strindberg är att han är framtida”, menade Sven Delblanc.
Foto: TT

skorstenen, och hur vitklädda kvinnor och män, kanske på väg till badstaden Södertälje, stod på däck och sampråkade, medan barnen artigt stod bredvid i sina sjömanskostymer.

Strindberg hade denna inverkan på mig. Han hade förmågan att öppna portarna till en annan tid.

Men hur gjorde han det?

Låt mig än en gång citera Sven Delblanc:

”Jag återvänder till August Strindberg och finner honom bortsprungen. Han är ett vilddjur som ständigt bryter sig ut ur min bräckliga bur av hypoteser. Han är oåtkomlig. Att en klassiker är samtida lär vara det gängse honnørsordet. Problemet med Strindberg är att han är framtida. Man anar en känslans och instinkts kunskap om människan som vi ännu inte hunnit över-sätta till det medvetna språkets formler.”

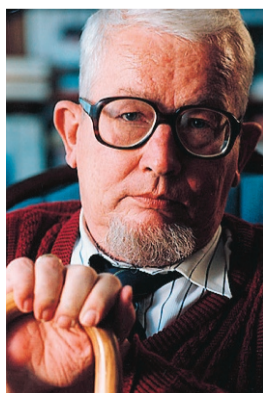
Strindberg betraktas ju som en modernismens förgrundsfigur i Sverige. Men det räcker inte att stoppa in honom i ett litteraturhistoriskt fack. Det är mer än så. Det är något med hans beskrivningar. De känns så oerhört här och nu. Delblanc kallar Strindberg ”oåtkomlig”, ”ett vilddjur”. Jag skulle nog kalla honom ”ofiltrerad”. Opåverkad av tidens normer om hur en text ska konstrueras. I varje författares liv är ju skrivandet delvis terapi. Men i Strindbergs fall var den det nästan fullständigt. Strax efter hans bortgång skrev en pensionatsvärdinna vid Genevesjön ner sina minnen av hur Strindberg, Siri von Essen och deras barn anlände i byn Chexbres sommaren 1884, och stannade där länge. Hon berättar att Strindberg ständigt kom förbi för att be om en dos bromkali, ett lugnande medel. Pensionatsvärdinnan, Helene Welinder, frågar då Strindberg om någon tids vila inte vore bättre än all världens brom. Hon beskriver hans reaktion:

”Med en plågad åtbörd for han med handen öfver pannan och sade i en förtviflad ton:

”Jag kan ej hvila, om jag än så gärna ville. Jag måste ju skriva för bröd, för att uppehålla hustru och barn, och äfven annars kan jag ej låta bli. Om jag reser på tåg eller hvad jag än gör, arbetar min hjärna oafbrutet, den maler och maler som en kvarn, och jag kan ej få den att stanna. Jag får ingen ro förrän jag fått det på papperet, men sedan börjar strax något nytt, och så blir det samma elände. Jag skrifer och skrifer och läser inte ens genom hvad jag skrifer.”

I August Strindbergs fall bidrog nog både arv och miljö till att ha skapat en hyperkänslig natur. Men han var ändå som självterapeut utomordentligt effektiv. Han lyckades oftast skriva sig ur sina kriser. Och eftersom skrivandet för honom fyllde denna funktion så var det nästan aldrig

”Självisikt var inte hans styrka. Men det gör kanske hans alster än bättre.”

Sven Delblanc (1931–1992). Foto: Dan Hansson

strikt strukturerat, nästan aldrig utfört enligt en dåtidens gängse mall. Det är nog därför det känns så modernt, eller, kanske snarare, tidlöst. Som han själv skriver: ”Om sitt författeri och dess mål vet han ingenting ty hans dikt växer fritt i hans huvud som druvor eller mögel.”

Nej, självvisikt var inte hans styrka. Men det gör kanske hans alster än bättre. För han kontrollerade och reglerade inte framställningen.

Och även om han var både egocentrisk och äregirig, så var han inte utstuderad i sina uttryck.

Sven Delblanc kallar Strindberg ”en omedveten modernist”. En som inte drevs av någon akademisk analys, utan hela tiden ”sökte adekvata uttryck för sin personliga situation”. Och därmed *råkade* bli modern. Delblanc kallar honom till och med framtida. Ja han går så långt som att säga att Freud lärde sig psykoanalysen hos Ibsen och Strindberg.

Det är något att bara drömma om för en nutida författare: att man hundra år senare fortfarande befinner sig i rummet. Inte som en relik. Utan livs levande. ”Johan August Strindberg tränger sig på”, kallade Sven Delblanc sin första publicerade text om Strindberg. Att tränga sig på är inte bara att skava och irritera – det hade knappast räckt för att göra Strindberg till den stora författare han är. Att tränga sig på är också att väcka känslor av identifikation och igenkänning, att väcka aha-upplevelser. Och kanske är det trots allt det som är en författares viktigaste roll. Att inte bara skriva sig ur sina egna våndor, kriser, funderingar och dilemman. Utan att faktiskt knyta an till mottagaren, få denna att transporteras till en annan värld, eller – vem vet – till sin egen värld.

Lena Einhorn

Läkare och författare

Artikeln är en bearbetning av hennes tacktal vid mottagandet av Delblancpriset.

understrecket@svd.se